

PAPER DETAILS

TITLE: Alevî-Bektasî Geleneginde Kadina Bakis Denemesi

AUTHORS: Kamile Ünlüsoy

PAGES: 55-90

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/63679>

ALEVÎ-BEKTAŞÎ GELENEĞİNDE KADINA BAKIŞ DENEMESİ

Kamile ÜNLÜSOY*

Özet

Günümüzde her toplumun kadına yönelik farklı kabulleri olmasına rağmen pek çok toplumda kadınla ilgili bir takım sıkıntılar yaşanmış ve bunların giderilebilmesi için bazı çözümler önerileri geliştirilmiştir. Halen daha devam ettiğini gördüğümüz bu problemler, genellikle sosyal hayatla ve dinî anlayışla ilgili olmaktadır. Bu makalede Alevi-Bektaşî toplumlarındaki kadın anlayışı, kadının sosyal hayattaki ve dinî ritüellerdeki konumu ve tarihten günümüze kadar devam eden değişim süreci, kendi kaynaklarından hareketle objektiflik ilkesi doğrultusunda değerlendirilecektir.

Abstract

An Essay on Glance at Women in Alawi-Bektashi's Tradition

Today, whereas each community has got different understanding about woman, some difficulties have experienced in many communities and solutions have been presented to be eliminated them. These problems which we see still, are usually related with social life and religious understanding. In this article, understanding about woman, status of woman in social life and religious ritual, change process continued to today from history will be evaluated with objectivity principle, using their own resources.

Giriş

Toplumun temel ögesi olan ve ilk dönemlerden itibaren toplumsallaşma sürecinde önemli roller üstlenen kadın, özellikle ataerkil toplumlarda hak ve özgürlükler noktasında birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Bunda geçmişte yaşanan sosyal ve siyasal olaylar ve buna bağlı olarak toplumlarda ortaya çıkan inanç ve ön yargılar etkili olmuştur. Günümüzde her toplumun kadına yaklaşımı farklı olmakla birlikte, “kadın”

* Arş. Gör., Süleyman Demirel Ü., Sosyal Bilimler Ens., İslam Mezhepleri Tarihi.

konusu insan hakları bağlamında halen güncel tartışmalar arasında yer almaktadır.

Alevî-Bektaşî kültürü incelendiğinde kadını yücelten, kadın-erkek ayrımcılığını kınayan ve bu noktada diğer Müslümanlara göre daha hassas olduklarını dile getiren bir söylemin hâkim olduğu söylenebilir. Müslüman topluluklarda kadınla ilgili tartışmaların modernizmin sonucu başladığı dikkate alındığında Alevi topluluklarda konunun geleneğe bağlı izahları dikkat çekicidir. Bu sebeple Alevî söylemlerin neliğini ve tarihî, kültürel ve sosyal hayatla ilgisini bilimsel açıdan incelemek istedik. Bu amaçla Alevîlerin konuyla ilgili görüşlerini kendi güncel kaynakları ve web siteleri ile Alevîler üzerine yapılan alan araştırmalarını esas alarak elde ettiğimiz verileri objektiflik ilkesi doğrultusunda değerlendirmeye çalışacağız. Zira bu ve benzeri bilimsel çalışmalarla dini zümreler arasındaki önyargı, tartışma ve sürtüşmelerin en aza indirilmesinin mümkün olabileceğini düşünüyoruz.

Alevî/Bektaşî ve Kızılbaşlık ismi altındaki gruplar oluşumlarını büyük ölçüde XVI. yy.'da tamamlamışsa da sürecin başlangıcı Türklerin ilk Müslüman olduğu yıllara kadar gitmektedir. Bu süreçte Türkler, eski Türk inanç, kültür ve geleneklerinden bazı unsurları yeni dinlerine taşımışlardır. Alevîler de çoğunlukla göçebe ve yarı göçebe bir sosyal yapıya sahip olmalarından dolayı eski Türk geleneklerinden taşınan unsurların sıkça görüldüğü zümreler olmuştur. Bu itibarla öncelikli olarak Türklerde kadının toplumdaki konumu ve kadın anlayışı ile bunların tarihî süreçteki seyrinin ele alınması konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Türklerin tarihî geçmişine bakıldığında ise kadının gerek sosyo-kültürel gerekse siyâsi açıdan toplumda saygın bir konumda olduğu dikkat çekmektedir. Sözelimi Bilge Kağan'ın Kitabesindeki: "Tanrı, Türk milleti yok olmasın diye babam İltiş Kağan ile anam İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yukarı

kaldırmış”¹ ifadesi oldukça anlamlıdır. Temeli sağlam bir aile yapısına dayanan Türk milletinde, kadının asli görevi analıktır ve kadın, ailenin direği kabul edilmektedir. Mâbed niteliğindeki ailede, kutsal ateşi söndürmeme, diğer bir ifadeyle aile ocağını uyanık tutma sorumluluğu kadına verilmiştir.² Bu hususta Türk aile yapısını inceleyen Gökalp, eski Türklerde ana ve baba soyunun eşit kabul edildiğini, bu sebeple, kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu geniş aile yapılarının olduğunu, pederî zümrenin benimsenmesiyle, soyun parçalanarak küçülse de cinsiyetler arası eşitliğin korunduğunu ifade etmekte, çocuk haklarının da korunduğu bu yapıda, aile içi bir demokrasi anlayışının hakim olduğunu söylemektedir.³

Göçebe hayatın hâkim olduğu dönemlerde, analığının dışında, ata binen, savaşımlara katılan kısaca kahramanlığıyla öne çıkan kadın, yerleşik hayata geçildiğinde devlet yönetimi de dahil olmak üzere toplumda önemli görevler üstlenmiştir. Zira devlet yönetimi “Hatun-Hakan” ekibinin ortak sorumluluğu ile yürümüş,⁴ yasa mahiyetindeki “Emirname”ler her ikisi tarafından imzalandığı takdirde yürürlüğe konabilmiştir.⁵ Büyük Türk Hakanlarından Manas, Çin’e saldıracağı zaman, sefere çıkmadan önce eşi Kanıkey’in çadırına uğramış, eşinin kadınları da silahlandırarak savaşa hazırladığını görünce çok mutlu olmuş ve hanımının

¹ Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1996, 35; Krş. Turan, Osman, *Türk Cihân Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul Mat., İstanbul, 1969, I, 126.

² Bardakçı, Cemal, *Alevilik-Ahilik-Bektaşilik*, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O., Ankara, 1950, 42.

³ Bkz. Gökalp, Ziya, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Sad. Yalçın Toker, İstanbul, 1995, 252 vd.

⁴ Sağ, Vahap, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk”, *Cumhuriyet Ü. İ.İ.B.F.D.*, c.II, sayı:1, 13.

⁵ Göksel, Burhan, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993, 107.

seferle ilgili düşüncelerini sorup onun isteği üzerine ordusunu bir gün daha bekletmiştir.⁶

Türklerin İslâmiyeti kabul etmelerinden sonra, Karahanlı, Selçuklu ve Harzemşahlılar dönemlerinde de kadının aynı konumunu devam ettirdiği bilinmektedir. İlgili kaynaklarda bu süre zarfında, Türkistan Hakanlarının devlet işlerinde kadınlarla istişarede bulunduğu ifade edilmektedir.⁷ Bu bağlamda Tuğrul Bey'in İbrahim Yinal tarafından Hemedan'da kuşatılınca Sultanın eşi Altuncan'ın hemen ordunun başına geçerek Tuğrul Bey'i kurtarması tarihi bir örnektir.⁸ Yine bu dönemlerde halk arasında eşinden istenmeyen davranışlara maruz kalan kadınların, gerektiğinde, sadrazama kadar giderek, sorunlarının çözümü için talepte bulunabilmesi⁹ kayda değerdir.

Bu bağlamda eski Türk destan, efsaneleri ile halk hikayeleri, Türklerin kadına yönelik tutumlarını yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. Söz gelimi, Dede Korkut hikayelerinde kadın güçlü şahsiyetiyle, toplumun aktif bir bireyi olarak tasvir edilmekte, asil, cesur, uğurlu, tekin, bilgili, fedakâr ve savaşçı gibi pek çok olumlu niteliklerle anlatılmaktadır.¹⁰ Bazı kavimlerde kız evlat sahibi olmak felaket kabul edilirken, bu hikayelerde bir kız çocuğuna sahip olmak için Oğuz beylerin duasına müracaat ettikleri, Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek destanında Banu

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sağlam, Hülya Şenkul, *Alevi-Bektaşî Kültüründe Kadın*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Ü. Sos. Bil. Ens., İstanbul, 2007, 5.

⁷ Turan, I, 127.

⁸ Turan, I, a.y.

⁹ Çatlı, Gökçen, *İstanbul ve Nevşehir'de Alevi-Sünni Evliliğinin Antropolojik Açıdan İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sos. Bil. Ens., İstanbul, 2008, 53.

¹⁰ Bkz. Binyazar, Adnan, *Dede Korkut*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1996, 64 vd.

Çiçek'in doğumunun Oğuz beylerinin duasıyla gerçekleştiği söylenmektedir.¹¹

Türklerin dinî hayatına bakıldığında kadınların erkeklerle birlikte ayinlere katıldıkları görülmektedir.¹² Kadın-erkek dengesini gözeten bu geleneğin, İslâm'ın kabulünden sonra Türk tasavvuf kültüründe devam ettiği bilinmektedir. Hoca Ahmed Yesevî'nin (v. 562/1167) zikir meclisleri bunun ilk örneklerindendir. Yesevî'nin zikir meclislerinde kadınlar erkeklerle birlikte yer almışlardır. Fakat Yesevî, müridlerinin çoğalmasa üzerine muhalifleri tarafından gayr-i ahlâkilikle suçlanarak çeşitli iftiralara maruz kalmış ve o bunlara karşılık keramet göstererek iftiralarının yersizliğini ispatlamıştır.¹³ Burada ifade edilmesi gereken bir husus, Türklerin kesinlikle zinaya karşı olmalarıdır. Bu hususta Arap Seyyahı İbn Fazlan "Türkler zina diye bir şey bilmez, böyle bir suç işleyen birini ortaya çıkarırlarsa onu iki parçaya bölerler."¹⁴ diyerek Türklerin konuyla ilgili hassasiyetlerini dile getirmektedir.

Türklerin Anadolu'ya gelişine kadar kadın-erkek eşitliği ilkesi büyük ölçüde korunmasına rağmen,¹⁵ zamanla topraklarını genişleten Türkler farklı kültürlerle tanışmışlardır. Bu tanışmayla birlikte kadına değer vermeyen bazı gelenekler zaman zaman Türkler arasında da görülmeye başlamıştır.¹⁶ Şehirlerde yaşayan bazı kadınlar bu anlayıştan oldukça etkilenmişlerdir. Bu sebeple Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde ve özellikle Cumhuriyetin

¹¹ Bkz. Binyazar, 120 vd.

¹² Eröz, Mehmet, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, 319.

¹³ Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatı'nda ilk Mutasavvıflar*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1966, 27

¹⁴ Eröz, 288.

¹⁵ Doğramacı, Emel, *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadın*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1993, 20.

¹⁶ Doğramacı, a.y.

ilanından sonra kadına yönelik pek çok ıslahat çalışması yapılmıştır ve bu çalışmalar günümüzde de devam etmektedir.

1.Alevi ve Bektaşî Geleneğinde Kadının Sosyal Hayattaki Konumu

Alevi ve Bektaşî anlayışında “ana”, “bacı” ve “eş” gibi nitelendirmelerle karşımıza çıkan kadın, toplumda bütün canlar¹⁷ tarafından “ana”, kocasının yanında “eş” ve eşinin dışındakilerle “kardeş” olarak kabul edilmektedir.¹⁸ Alevi/Bektaşî kadını, “ana”lık vasfıyla ilk olarak ailede başlayan daha sonra sosyal hayatta devam eden önemli sorumluluklar üstlenmektedir. Her ailede olduğu gibi Alevi-Bektaşî ailelerinde de bir otorite hiyerarşisi bulunmaktadır. Gerek köy gerekse şehir ailesi olsun otorite çoğunlukla, erkeğe ait olmaktadır. Bu durum Alevi ve Bektaşî toplumları için de söz konusu olmakla birlikte; otoritenin erkeğe ait olması, kadınların dikkate alınmadığı anlamına gelmemekte, aile içi kararlarda kadınların da görüşleri alınmaktadır. Burada Alevi ve Bektaşî inancının “rıзалık almadan herhangi bir iş yapılamayacağı” prensibi etkili olmaktadır.¹⁹ Nitekim Uçar’ın yaptığı bir alan araştırmasında Alevi ve

¹⁷ Can: Özellikle ikrar töreninde nasip alan mürid için kullanılır. Ayrıca tüm dervişler için de kullanılır. Bkz. Günşen, Ahmet, Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektâşilik Erkan ve Deyimlerine Bir Bakış, <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi4/gunsenahmet.pdf>, 14.12.2009, 337.

¹⁸ Eyuboğlu, İsmet Zeki, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, Der Yay., İstanbul, 1990, 338

¹⁹ Aktaş, Ali, “Kırsal Kesimdeki Değişme Sürecinde Alevi Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler”, http://www.alevibektasi.org/ali_aktas1.htm, 14.12.2009, 53.

Bektaşilerin aile içi kararlarda kadınının düşüncesine büyük oranda önem verdikleri sonucu çıkmıştır.²⁰

Anadolu'nun tarihî yapısı incelendiğinde Hacı Bektaş döneminde bile kadınların sosyal hayatta erkekle birlikte hareket ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda kadın el sanatları organizasyonu olan Bacıyân-ı Rum teşkilatı kadınların sosyal hayattaki rolünü gösteren tarihî bir örnektir. Zirâ bu teşkilat birçok sosyal, siyasal ve ticarî faaliyetler gerçekleştirmiş ve teşkilata üye olan kadınlar, erkeklerle bir arada zikir, sema ve sohbet meclislerinde bulunmuşlardır.²¹ Teşkilatın Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecine katkısı göz ardı edilemeyecek ölçüdedir. Günümüzde de hemen hemen her alanda erkeklerle aynı görevleri üstlenen Alevi ve Bektaşî kadınları, kırsal kesimde tarımla uğraşırken; kentleşme sürecinde pek çok sektörde çalışmaktadırlar. Bu noktada kadına yönelik kısıtlamalardan söz etmek zordur. Zira kadınların toplum içerisinde henüz istenilen yerde olamayışı; inançtan ziyade sosyal yaşamdaki bazı olumsuzluklardan kaynaklanmaktadır.²²

Alevi ve Bektaşî toplumların kadına bakış açısında, Türk ahlâkı ile geleneksel kültürel değerler ön plana çıkmaktadır. Örneğin, “namus” konusunda çok hassas olan bu toplumlarda zina kesinlikle yasaktır ve yasağı ihlal edenler “düşkün” kabul edilerek çok sert cezalarla cezalandırılmakta ve toplumdan tecrid edilmektedir.²³ Onların bu tutumları “Eline, diline, beline sahip

²⁰ Uçar, Ramazan, *Sosyolojik Açıdan Alevilik-Bektâşîlik (Abdal Musa Tekkesi Üzerine Bir Araştırma)*, Aziz Andıç Yay., Ankara, 2006, 149-150.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram, Mikail, *Bacıyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı)*, Gümüş Matbaası, Konya, 1987, 56-57; Küçük, Hülya, “Tasavvufta Kadın” *S.Ü.İ.F.D.*, sayı:7, Konya, 1997, 394-395.

²² Çatlı, 47.

²³ Kaya, Haydar, *Alevi-Bektaşî Erkânı, Evrâd'ı ve Edebiyatı*, Engin Yay., İstanbul, 1993, 483.

ol” ilkesiyle açıkça ortaya çıkmaktadır.²⁴ Nitekim Eröz, Tahtacılar da zina edenlerin yakılarak öldürüldüğünü ifade ederek “...eski Türkler’de ahlak nasıl sağlam ise, Kızılbaş Türkmenlerde ve Yörükler’de de öyledir” demektedir.²⁵

Alevi ve Bektaşilerin kendi aralarında ortaya çıkan herhangi bir anlaşmazlığın çözümünde de kadının önemli bir katkısı vardır. Söz gelimi, erkekler arasında bir kavga çıktığında kavga edenleri ayırmaya güç yetiremeyen kadın, başındaki örtüyü yada elindeki bir mendili “ketenim önünüze” diyerek kavga edenlerin üzerine attığında kavga ne kadar şiddetli olursa olsun hemen sona erdirilmektedir. Burada “keten” başörtüsüdür ve kadının başının sembolüdür. Kadın “Ketenim önünüze” derken de “başım için bu kavgadan vazgeçin” anlamını kastetmektedir.²⁶

Alevi/Bektâşi geleneğinde kadınlar evlilik, boşanma konularında da önemli haklara sahiptir. Diğer toplumlarda olduğu gibi Alevi ve Bektaşiler tarafından da kutsal bir kurum olarak görülen evlilik, yola ve erkâna girişin ilk deneyimi kabul edilir.²⁷ Tek eşliliğin yaygın olduğu bu toplumlarda birden fazla kadınla evlenme, düşkünlüğe neden olan bir durumdur. Kadının hastalığı veya çocuğunun olmaması hallerinde iki eşli evliliklere rastlanılmaktadır. Ancak böyle bir durumda bile iki kadınla evlenenler düşkün kabul edilirler.²⁸ Tek eşlilikle ilgili kabullerinde

²⁴ Kaya, 485.

²⁵ Eröz, 290.

²⁶ Orhan, Muharrem Naci, “Alevilikte Kadının Yeri”, <http://gercekilim.com/kadin3.htm>, 05.11.2009.

²⁷ Kaplan, Ayten “Tahtacılar da Aile ve Akrabalık Kurumu”, *Alevilik*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, 362.

²⁸ Bahadır, *Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler*, Su Yay., İstanbul, 2005, 130.

Hız. Ali'nin tek kadınla evli olması delil gösterilmektedir.²⁹ Bektaşiliğin kurucusu Hacı Bektaş Veli'ye bakıldığında onun da çok eşliliği tasvip etmediği söylenebilir. Erkeğin hanımı üzerine ikinci kez evlenmesini tevhid inancının bırakılıp putlara tapılmasına benzeten Hacı Bektaş Veli, bu düşüncesini bir mecliste şöyle açıklamaktadır: “Tekkenin üst katında tefekküre daldığım bir sırada kulağıma bir ses geldi. Dikkat ettiğimde bir kadının kocasıyla konuştuğunu anladım. Kadın kocasına şöyle diyordu: “Dövdün yüz döndürmedim. Başıma ne belâ getirdinse seni bırakıp gitmedim. Üstüme bir başkasını almayasın diye. Benim üstüme bir başkasını alırsan ben niderim?” Ben bu sözün bir benzerini Kur'an'da aradım ve şu ayeti buldum: “Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasının dışında dilediği kimselerin günahlarını bağışlar.” Ulu Tanrı bu ayette şöyle buyurur: “Ey kulum, edepsizlik yaparsan bağışlarım. Bana kulluğunda eksiklik olursa örterim. Sonra da tüm günahlarını kulluk yapmışçasına değiştiririm. Bütün bunları şunun için yaparım ki, benim üstüme başka bir nesneye inanıp bağlanmayasın.” Bu ayeti okuyunca gönlümde tevhide sağlamlaşmış buldum. Gönlüm hoş oldu.”³⁰

Alevi ve Bektaşiler arasında erkeğin karısına iyi davranması, onu zor durumda bırakmaması tarikat emridir, buna karşılık kadının da eşine saygılı olması gerekir. Bu şekilde karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan bir aile bağı kurulur. Hız. Ali'ye atfedilen

²⁹ Alevi ve Bektaşî eserlerde genelde “Hız. Ali gibi tek eşlilik esas alınmaktadır.” denilmektedir. Fakat tarihi kaynaklara göre Hız. Ali Hız. Fatıma hayattayken başka birisiyle evlenmemiştir. Ancak onun vefatından sonra başka kadınlarla evlenmiş ve bunlardan da çocuk sahibi olmuştur. Hız. Ali'nin eşlerinden bazıları şunlardır: Ümmü'l-Benîn bint Hızâm, Havle bint Cafer, Esma bint Umeyys el-Has'amiyye, Ümmü Habîb bint Rebîa, Ümâme bint Ebûl-Âs, Ümmü Saîd bint Urve. Ayrıntılı bilgi için bkz. Öz, Mustafa, “Ali Evlâdı”, *DİA*, İstanbul, 1989, II, 392.

³⁰ Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri*, Haz. Rüştü Şardağ, Ankara, 1969, 19-20; Ayrıca krş. Bardakçı, Mehmet Necmettin, “Bir Tasavvuf Mektebi Olarak Bektaşilik”, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2005, 58.

“Kadın çiçek tabiatlı, çiçek yaratılışlıdır. Kadın bir kahraman değildir. Her hal ve surette onunla anlaşınız. Kendisiyle iyi, gereği gibi ve makul görülecek, herkes tarafından beğenilecek tarzda yaşayınız. Ona öyle bir hayat arkadaşı olunuz ki o yaşamının tadını tatsın”³¹ sözü onlar için örnek niteliğinde anlamlı bir ifadedir.

Alevi ve Bektaşî geleneğinde, evlilik kurumu çerçevesinde nikâha da büyük önem verildiğini görmekteyiz. “Çiftin ömür boyu birlikte yaşamak üzere birbirlerine verdikleri söz ve ikrar”³² şeklinde tanımlanan nikâh, evliliğin en ciddi erkânlarından biri kabul edilmekte, Bektaşilikte şeriatın beşinci makamını teşkil etmektedir.³³ Nikah konusuna önceliğin resmî nikaha verildiğini gördüğümüz Alevi ve Bektaşî geleneğinde dedenin kısıdığı dinî nikahın da yaptırılması gerekmektedir. Dinî nikah töreninde isminde de anlaşılacağı üzere pek çok dini unsura rastlamak mümkündür. Söz gelimi Dede nikah merasimine Kur’ân-ı Kerim’in Nebe, 8.,³⁴ Bakara, 223.,³⁵ Rum, 21.,³⁶ Nur, 32.³⁷ ayetlerini okuyarak başlar ve sonrasında şöyle der: “Resmi nikâhlarınızı tamamlamış(sınız), dini nikâh akdinizi yerine getirmek üzere burada bulunuyorsunuz. İyi günde, kötü günde,

³¹ Zelyut, Rıza, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Yön Yay. İstanbul, 1992, 62

³² *Yol ve Sürekler (Erkanname)*, Cem Vakfı Cep Kitapları Dizisi:3, t.y., 72.

³³ Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, Haz. Esad Çoşan, Sadeleştiren Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı Milli Küt. Bas., Ankara, 1996, 11.

³⁴ “Sizleri çift çift yarattık.”

³⁵ “Kadınlarınız, sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın ve hazırlık yapın. Allah’tan korkun ve herhalde onun huzuruna varacağınızı bilin! Sen mü’minleri müjdele!”

³⁶ “Yine sizin için nefislerinizden kendilerine ısıtırsınız diye eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve bir esirgeme yapması da O’nun âyetlerindendir. Şüphesiz ki bunda düşünecek bir kavim için ibretler vardır.”

³⁷ “Bir de sizden olan dulları ve kölelerinizden, cariyelerinizden doğru gidenleri evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah onlara fazlından zenginlik verir. Allah, nimeti bol olan, her şeyi bilendir.”

hastalıkta ve hoşlukta birbirinizi sayacağınıza, ölüm sizi ayırana dek iyi geçinip hiç ayrılmayacağınıza sizlerden doğan çocuklarınıza iyi bir anne ve baba olacağınıza söz verip ahdedeceksiniz. Şu anda anne ve babalarınız dahil kimsenin etkisinde kalmadan özgür iradenizle karar vereceksiniz. Boşanmak bizim yolumuzda ve erkanımızda yoktur, kötü bir fiildir, Çünkü yolumuz; ‘öl ikrar verme, öl ikrarından dönme’ diyor.” dedikten sonra gelin ile damadın ve şahitlerinin evlilikle ilgili kararlarını alır ve “Allah Muhammed Ali bu nikâhı mübarek ve hayırlı eylesin, sizleri birbirinize eş olarak nikâhladım, her iki aileye de hayırlı, uğurlu olsun.” diyerek evlenecek çocukları el ele tutuşturarak dara kaldırır³⁸ ve son olarak duasını yaparak nikâh kıyma işini tamamlar.³⁹ Tahtacılar da ise kız evlendiği akşam eşiyle birlikte mürşit önüne çıkar. Evli çift önce rehber⁴⁰ gözetiminde evinin eşigini öperler. Daha sonra gelin eşinin boynuna ip bağlar. Rehber de “El ele, el Hakk’a! Arşa çıkıncaya dek, dede sana teslim ediyorum.” diyerek erkeğin boğazındaki ipin ucunu dedeye uzatır. Dede bunlara üç dolu sunar, öğütler

³⁸ Dâra çekilmek: Arapça “ev” anlamına gelen dâr kelimesi, Alevilik-Bektaşilik’te “erenler meydanı” veya “kırklar meydanı”, “âyin-i cem” yapılan yerin tam ortası anlamında kullanılır. Dâra çekilmek ise, Alevi-Bektaşiler arasında meydana gelen ihtilâflarda, “dede” veya “baba”nın “hâkimlik” yaptığı zamanlarda sanığı sorguya çekme sırasında uyguladığı bir mahkeme tarzıdır. Günşen, 333.

³⁹ *Yol ve Sürekler*, 72-78.

⁴⁰ Rehber: Klavuz anlamındadır. Yol gösterici, yardımcı anlamına gelen kılavuz, Alevilik-Bektaşilikte, ikrar verip “yol” giren kişiye, “yol”a daha önce giren yol ve erkânı öğreterek yardımcı olan kişidir. Bkz. Günşen, 339.

verir ve “Eline diline, beline sahip olma” ilkesini öğretir. Bunlardan sonra da iyilik duaları eder.⁴¹

Aleviler arasında bazı durumlarda nikâh kıyılmaz veya kıyılma bile geçersiz kabul edilir. Bu halleri şöyle sıralayabiliriz: Yaşları elverişli olmayanların yani reşit olmayanların, akıl hastalarının ve eşlik görevini yerine getiremeyecek durumda olanların, zührevi hastalık taşıyanların -ancak tedavileri yapıldıktan sonra nikâhları kıyılabilir-, cinsiyet değiştirenlerin, Kur’ân-ı Kerîm’de evlilikleri yasaklananların -iki kız kardeşin birlikte nikâh edilemeyeceği gibi- nikahları kıyılmaz. Evlenecek adayların rızaları olmadıkça nikâh kıyılmaz. Bunların yanı sıra kendi inançları gereği uyguladıkları bazı yasaklar da söz konusudur. Örneğin; bir mürşidin tâlibiyle tâlibin de mürşidin kadınları veya kızları ile nikâhları kıyılmaz. Bu tür yasak süresizdir. Musahiblerin⁴² ve ikinci dereceye kadar olan akrabaların dördüncü göbeğe kadar – her iki taraftan olanların- nikâhları kıyılmaz. Kirvelerin⁴³ birinci derecedeki akrabaları arasında üçüncü göbeğe kadar nikâh söz konusu olmaz. Musahiblikte ve kirvelikte dördüncü göbekten

⁴¹ Bozkurt, Fuat, *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2000, 235.

⁴² Musahiplik kurumu önemli bir işleve sahiptir. Yol kardeşliği anlamına gelen musahiplik, kan bağıyla kurulan akrabalığın dışında sosyal ve toplumsal bir akrabalıktır. Musahiplikte evli çiftler başka evli çiftlerle musahip olurlar ve ömür boyu birbirlerine her konuda yardımcı olurlar. Musahiplik kurumunda evli olma şartı bulunduğundan bekâr kimseler musahip olamazlar ve bazı cem ayinlerine katılamazlar. Bkz. Kaplan, 362.

⁴³ Kirvelik, tarafların gönül ve rızalarıyla aile ya da kabileler arasındaki düşmanlıklara son vermek, barış ve dostluğu sürekli kılmak amacıyla da tesis edilen bir kurumdur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Ali İçli Dede, “Alevilikte Kirvelik İkrarı”, <http://www.aleviakademisi.de/site/content/view/119/>, 16.01.2008.

itibaren nikâh kıyılabilir.⁴⁴ Burada dinen izin verilen akraba evliliklerini yasaklamayan Alevi ve Bektaşîlerin musahiplik ve kirvelikten kaynaklanan manevi akrabalıklarda koydukları yasaklar, onların konuyla ilgili hassasiyetlerini göstermektedir.⁴⁵ Öte yandan Şii-Caferîler tarafından kabul edilen Mut'a nikâhı Alevi ve Bektaşîler için söz konusu değildir.⁴⁶

Sözü edilen bu grupların kendi gruplarından olamayanlarla yapılan evliliklere de pek sıcak bakmadıkları bilinmektedir. Şehirleşmeyle birlikte Alevi-Sünnî evliliklerinde daha hoşgörülü bir yaklaşım ortaya çıksa da, Alevilikte bir Alevinin Alevi olmayan biriyle veya Sünniyle evlenmesi yasaktır. Zira Alevi ve Bektaşî zümrelerde kavram ve ilke ayrılıklarının ileride boşanmaya götürebileceğine inanılmaktadır.⁴⁷ Bu hususta ileride bahsedilecek olan tarafların geleneksel ön yargıları ile göçebe ve yarı göçebe toplumlarda sosyal bütünlüğü sağlamaya yönelik geleneksel endogami (iç evlilik) anlayışı etkili olmaktadır.

Alevi ve Bektaşîlerin boşanma ile ilgili kabullerine gelince, bu toplumlarda boşanmanın, aile bütünlüğünün korunması ve sürekliliğin sağlanması amacıyla yasaklandığı görülmektedir.⁴⁸ Toplum içerisinde erkeğin istediği zaman “Ben senden boşanıyorum” diyerek eşini boşaması mümkün değildir. Zira eşinden boşananlar ister kadın olsun isterse erkek, düşkün kabul edilir ve düşkünlüğünden kurtulana kadar cemlere giremez, ibadetlerini yerine getiremezler.⁴⁹ Yukarıda verdiğimiz nikâh

⁴⁴ Kaya, Haydar, *Alevilik Kuralları*, Engin Yay., İstanbul, 1995, 39.

⁴⁵ Üçer, Cenksu, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2005, 379.

⁴⁶ Noyan, Bedri, *Bektaşîlik Alevilik Nedir?*, Ant/Can Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1995, 129.

⁴⁷ Kaplan, 362.

⁴⁸ Kaplan, 360-361.

⁴⁹ Bahadır, 130.

töreniyle ilgili örnekte, dedenin çiftlere “Boşanmak bizim yolumuzda ve erkânımızda yoktur, kötü bir fiildir, Çünkü yolumuz; öl ikrar verme, öl ikrarından dönme” şeklinde yaptığı nasihatten açıkça boşanmanın yasak olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Noyan, boşanma yasağını ve bunun toplum için önemini şöyle dile getirmektedir: “Hz. Ali: ‘Evleniniz ve boşanmayınız. Zina ve boşamadan, Arş-ı alâ titrer.’ demiştir. Burada Arş’tan maksat aile ve ulustur. Bir devletin esası ulus, ulusun kökü de ailedir.”⁵⁰ Son dönem Bektâşî şairlerinden Küncî de şu mısralarıyla kadınla ilgili yaklaşımlarını yansıtmaktadır: “Bektaşî kimsenin malın çalamaz/ İbadet etmekçün tembel kalamaz/ Bir kadın üstüne bir daha alamaz /Boşamaz oldukça zevcesini sağ”⁵¹

Bektaşîlerde bir erkeğin kadını boşayabilmesi için önce mürşidden yani dededen izin alması gerekmektedir. Boşanma kararını hâkimden önce mürşid verir. Mürşid ise boşanma kararını belli şartlarda verebilmektedir. Söz gelimi boşanmayı kadın ister ve bunda ısrar ederse ya da kadının bir ahlaksızlığı kesin olarak biliniirse boşanma kararı verebilir. Bunların dışında hiçbir nedenle evlilik birliği bozulamaz.⁵² Bu açıdan bakıldığında kadına pozitif ayrımcılık yapıldığı söylenebilir. Fakat boşanma kararını hakimden önce dedenin vermesi, dedelik kurumunun bu toplumlardaki işlevini göstermesi bakımından önem arzeder. Bu husus ise muhtemelen kapalı bir toplum anlayışının bir yansımasıdır.

Tahtacılar da ise boşanma yasak kabul edildiği için çiftler ölünceye kadar birbirleriyle iyi geçinmekle yükümlüdürler. Tahtacılar boşanma konusunda bir adım daha ileriye giderek

⁵⁰ Noyan, 130.

⁵¹ Eyuboğlu, 339.

⁵² Noyan, 126.

boşanmış oğul ya da kız ile bir çatı altında yaşamayı bile suç kabul etmişlerdir.⁵³

Son dönemlerde Abdal Musa Tekkesi'nde yapılan bir alan çalışmasında ise evli çiftler arasında şiddetli geçimsizlik durumunda Alevi ve Bektaşî mensuplarının boşanmayla ilgili olumsuz kanaatlerinin değiştiği görülmüştür. Bu durum, kapalı toplumdan açık topluma geçiş sürecinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.⁵⁴

2. Alevi ve Bektaşî Geleneğinde Kadının Dinî Hayattaki Konumu

Alevî-Bektâşî geleneğinde Vahdet-i Vücut anlayışı çerçevesinde Tanrı'nın insanda tecelli ettiği inancıyla "insan"a büyük değer verilmekte, insanı inciten Tanrı'yı incitmiş sayılmaktadır.⁵⁵ Bütün insanların "can" olarak isimlendirildiği bu gelenekte, dinine, milletine ve cinsiyetine bakılmaksızın her insan eşit kabul edilerek herkese aynı sevgi ve saygının gösterilmesi gerektiğine inanılmaktadır.⁵⁶ "Can" kavramında ruh-beden ilişkisi, zahir-batın ilkesi doğrultusunda değerlendirilerek asıl olanın ruh olduğu, beden ise ruhun dışındaki bir elbise olduğu kabul edilmektedir.⁵⁷

Onların bu kabulleri, cem ayinlerinde de açıkça tezahür etmekte, kadın ve erkek beraberce cinsiyet faktörlerinden ayrılmış can olarak cem ayinlerine katılmaktadırlar. Güngör'ün yaptığı bir alan araştırmasında Yörük Baba şu sözleriyle konuya dair

⁵³ Noyan, 230.

⁵⁴ Uçar, Ramazan, 2006, 151.

⁵⁵ Bkz. Eyuboğlu, 237 vd.

⁵⁶ Varhoff, Karin, "Söylemde ve Hayatta Alevi Kadına Kısa Bir Bakış", *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşîler Nusayriler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999, 256.

⁵⁷ Bahadır, 113.

görüşlerini dile getirmektedir: “...kadınlar ceme girerler ve eskiden olmasa da şimdi ayrı otururlar, bizim inancımıza göre toplu ibâdetlerden kadının çıkarılması İslâm’a aykırıdır, kim diyebilir ki peygamberimiz kadınların ibâdetlere toplu gelmesini yasaklamış? Kimse bunu iddia edemez, bu zamanla olmuştur, hem kişi kadınıyla bir hayat boyu her şeyinde ortak olmak, onunla huzuru bulmak için evlenmez mi? Öyleyse ne ibâdetle ne de başka yerde kadını ayırmak doğru değil, üstelik kadınla istişare etmek Peygamberimiz ve Hz. Ali’nin de sünnetidir.”⁵⁸ Çakır Baba ise “...biz cem esnasında insanlara “analar”, “babalar” diye hitap ettiğimiz gibi, yola girenlere de bir çok ismin yanında bilhassa “canlar” deriz, can bize göre ruhtur, yoksa diğerine biz “ten” deriz, ten fanidir ancak “can” öyle değil, o ruhu temsil ettiğinden o ölmez, onun için bizde cinsiyet bilhassa anılmaz...”⁵⁹ şeklindeki ifadeleriyle konuya tasavvufi açıdan yaklaşmaktadır.

Kadınların cemlerdeki oturuş şekline bakılırsa, şehirleşme öncesi köylerde yapılan cem ayinlerinde kadınlar eşleriyle birlikte otururken, günümüzde birbirlerini tanımayan kimselerin biraya gelmesi sebebiyle, bazı yerlerde aynı mekânın içinde bir tarafta kadınlar, diğer tarafta erkekler oturdukları gözlemlenmektedir.⁶⁰ Cem ayinlerinde halka şeklindeki oturuş düzeninde, dede başköşede, etrafındaki halkada erkekler önde, kadınlar erkeklerin arkasında otururlar.⁶¹

Kadınlar cem ayinlerine başları örtülü olarak katılırlar. Özellikle halkaya katılacak ve semaha çıkacakların başları kapalı olmak zorundadır. Şehirleşmeyle birlikte bu kural değişmeye

⁵⁸ Güngör, Özcan, *Günümüz Alevi/Bektaşî Kimliğine Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Beypazarı/Karaşar Yöresi Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sos. Bil. Ens. Ankara, 2007, 273.

⁵⁹ Güngör, Özcan, a.y.

⁶⁰ Bahadır, 123.

⁶¹ Üçer, 360.

başlamışsa da kırsal bölgelerde ve köylerde cemlere başı açık girilemez. ⁶² Günlük hayatta da geleneksel olarak başörtüsü kullanan Alevi kadınlar bunun çıkarılmasında bir sakınca görmemektedirler. Bu kültürde örtü, geleneksel kıyafetin bir parçası olarak kabul edilmektedir.⁶³

Bu arada kadınların cem ayinlerine katılabilmesi için eşlerinden izin almaları ya da yaşlı olmaları gerektiğini de

⁶² Üçer, a.y.

⁶³ Temren, Belkıs, “Bektaşî ve Alevi Kültüründe Kadın”, *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, 22-24 Ekim, 1998, 318. Ekal, Gonca Hanım’la yaptığı bir söyleşide, Gonca Hanım örtünme konusuyla ilgili görüşlerini şöyle ifade etmektedir: “Yani o köyden gelen insan, saçını açması, mesela benim annemin başı da kapalıydı. Ne oldu işte, bazen açardı bazen kapardı ama öyle sıkımbaş değil, normal bir başörtü bağlardı yani. Köyden geldiği zaman bağlıydı, mesela o hiç açılmadı. Şu vardı, büyüklerin yanında saç açılmazdı. Ama yani bizim normal başörtü bağlanırdı, şu ön falan görünürdü ama mesela ben hatırlıyorum, rahmetli dedem köyden geldiği zaman annem yani sırf başörtüsüz ayıptı erkeğin yanında şey yapması. Yani şöyle bazen düşünüyorum da bazıları, mesela Sünnilik’te baş saç açılmıyor, ama işte bizde baş açılmıyor ama tamamen çıkmıyor, yani bazı şeyler o kadar şey ki, yani birbiriyle bağlı şeyler, aynı şeyler. Mesela ayıp derler, annem aman dedenizin yanında başörtü derdi, ama benim saçım önden görünüyor, arkadan görünüyor, yani o tamamen çıkması ayıptı. Kaynananın kaynatanın yanında ayıptı mesela. O tip olaylar... Yani belli bir dönemden sonra farklılaşma oluyor. Farklılaşma var.” Bkz. Ekal, Berna, *Through Differences and Commonalities: Women’s Experiences of Being Alevi*, Basılmamış Yüksek L. Tezi, Boğaziçi Ü. Sos. Bil. Ens., İstanbul, 2006, 65, 66.dipnot.

belirtmek gerekir.⁶⁴ Bu da muhtemelen yine erkek egemen toplumun geleneksel yapısından kaynaklanan bir durum olmalıdır.

Cem ayinlerine kadınların erkeklerle birlikte katılması, Alevi ve Bektâşilerin, diğer insanlar tarafından “mum söndü” iftirasıyla suçlanmalarına neden olmuş, “Aleviler cemlerde mum söndü yaparlar, onların cemi bir cümbüşdür, ana bacı tanımazlar, üryan püryan olurlar ...” şeklindeki sözler kulaktan kulağa günümüze kadar gelmiştir. İftiraların kaynağıyla ilgili Osmanlı İmparatorluğu’nun özellikle XVI. yy.’da ortaya çıkan bir takım siyâsi olaylar gösterilmektedir. Keza, bu dönemlerde durumlarından memnun olmayan Türkmenler devlete karşı çeşitli isyanlar gerçekleştirmişlerdir.⁶⁵ Bu ayaklanmalar devlet tarafından bastırılrsa bile, bu isyanlara katılanların gücünün zayıflatılabilmesi için bu tarz iddiaların toplum içerisinde yayılmaya çalışıldığı belirtilmektedir.⁶⁶ Nitekim o dönemlerdeki bazı belgelerde ve fetvalarda, özellikle Kızılbaşların geceleri toplanıp, saz çalıp, mumsöndü yaptıkları bildirildiği söylenmektedir.⁶⁷ Katip Çelebi söz konusu fetvaların mahiyetiyle

⁶⁴ Noyan, 135-136.

⁶⁵ Ayrıntılı şekilde bkz. Altınay, Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda Osmanlı Devrinde Rafızilik ve Bektaşilik*, İstanbul, 1932, 1-42.

⁶⁶ Bahadır, İbrahim, <http://www.haberciler.com/> 14.05.2007; Çatlı, Gökçen, *İstanbul ve Nevşehir’de Alevi-Sünnî Evliliğinin Antropolojik Açıdan İncelenmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Ü. Sos. Bil. Ens., İstanbul, 2008, 58.

⁶⁷ Örneğin bir belgede, Amasya, Çorum, Zile, Turhal, İskilip, Osmancık, Artukâbâd, Katar, Karahisar-ı demürlü ve Koca isimli yerleşim birimlerinde bulunan bazı Mülhit ve Kızılbaşların, geceleri avretleri ve kızlarıyla birlikte toplanıp, birbirlerinin “avretlerin ve kızların tasarruf” ettikleri belirtilmektedir. Bkz. Savaş, Saim, *XVI. Asırda Anadolu’da Alevilik*, Vadi Yay., Ankara, 2002; 48-50.

ilgili olarak bunların çoğunlukla saltanat tarafının korunması için çıkarıldığını çünkü geçmişte sufilerden çok zulüm ve kötülükler görüldüğünü, özellikle Safeviler Devletinin sufilik yolunda ortaya çıktığını, bundan dolayı onlara karşı sert ve sıkı davranıldığını, bunda ulemanın da rolünün olduğunu söylemektedir.⁶⁸ Diğer taraftan, Cem ayinlerine dışarıdan herhangi birisinin girememesi dahası kendi içlerinden bile ikrarlı olmayanların ayine katılamaması, takip edilme endişesiyle bu ayinlerinin gizli yapılması, ayin yapılırken dışarıda gözcülerin bulunması gibi uygulamalar muhtemelen diğer insanlar tarafından bu tarz algılamalara neden olmuştur.⁶⁹

Halen daha rahatsız edici konulardan biri olan ve onların ahlâki değerlerini yerle bir eden bu türlü iddialar, tarafların birbirlerini tanımamalarından kaynaklanan önyargıların yanı sıra, bizzat karşı tarafı aşağılamak amacıyla bilinçli olarak yakıştırılmış ve insanları etkilemek için söylenmiş olmalıdır. Nitekim 1990'da yayınlanan Alevilik bildirgesinde şu ifadeler yer almaktadır: “Ülkemizdeki çoğunluğu oluşturan Sünni Müslümanlar, Alevilik hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyor. Alevilik hakkındaki görüşleri, tamamen olumsuz önyargılardan, söylentilerden doğan yakıştırmalardan oluşuyor. Geçmişte şeriatçı Osmanlı Devleti zamanında Alevilere karşı yaratılan iftiralar, bugün de bazı insanlar tarafından gerçek gibi kabul ediliyor. Osmanlı zihniyetini bu çağda yaşatmaya kimsenin hakkı yoktur.”⁷⁰ Yapılan bir alan araştırmasında kendilerine yönelik bu iddiaları dile getiren, lise mezunu orta yaş ve memur bir kimse: “ ... bizimle ilgili bir sürü yanlış anlama var, bazen

⁶⁸ Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hakk fî İhtiyârî'l-Ahak*, MEB. Yay., İstanbul, 1993, 22-23; Erseven, Cem, *Aleviler'de Semah*, Ekin Yayınları, Ankara, 1990, 107-108; Çatlı, a.y.

⁶⁹ Bahadır, <http://www.haberciler.com/14.05.2007>.

⁷⁰ “Alevilik Bildirgesi” *Cumhuriyet*, 15 Mayıs, 1990.

bizim içimizde de bazı şeyleri tam bilmeyen insanlarda yanlış anlamaktadırlar, meselâ üryan olmak çıplak olmak anlamında değildir, dünyevî organlardan ve görünüşten kurtulup, gerçek alemde “can” olmak anlamını taşımaktadır. Yani üryan üstündeki elbise olan et kemikten kurtulup ruh olmaktır. Yani burada vücutta bulunan et, kemik bir elbise olarak söylenmektedir...”⁷¹ sözleriyle hem bu konudaki serzenişini dile getirmekte, hem de terimlerin kendileri tarafından hangi anlama geldiğini açıklamaktadır.

Alevilerin kadın-erkek birlikte yapılan cem ayinlerinin gayr-i ahlâkilikle suçlanması bize Hoca Ahmed Yesevî’nin başına gelenleri hatırlatmaktadır. Bu durum muhtemelen, Müslüman Arap toplumunda çeşitli tesirlerle kadının ikincil konuma düşürülerek toplumdan tecrit edilmesinden sonra bunun Kur’ân’ın, Resûlullah’ın emri ve İslâm’ın kadına verdiği değer gibi algılanmasından, diğer bir ifadeyle örfle İslâm’ın birbirine karıştırılmasından ileri gelmektedir.⁷²

Cem ayinlerinin mahiyetine gelince bu ayinler, on iki hizmetin yerine getirilmesiyle gerçekleşen dinî ritüellerdir. On iki hizmet sırasıyla, dede, rehber, peyk (davetçi), çerağcı, zâkir, gözcü, saka, ferraş, semahçı, iznikçi, bekçi ve kurbancıdır.⁷³ Alevi-Bektaşilikle ilgili tarihî çalışmalardan Ömer Lütfi Barkan’ın yaptığı “Kolonizatör Türk Dervişleri” adlı eserine bakıldığında, geçmişte kadınların cem esnasında cemin yürütülmesi de dahil yukarıda saydığımız bütün görevleri yerine getirdikleri görülmektedir.⁷⁴ Ne var ki, son dönemlerde yapılan alan çalışmalarında Alevi kadınların cem ayinlerinde çoğunlukla geleneksel olarak Türk

⁷¹ Güngör, 273-274.

⁷² Sarıkaya, Mehmet Saffet, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI-XII. Asırlar)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003, 169.

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Noyan, 274-311.

⁷⁴ Bahadır, 121.

toplumunda kadınlar tarafından yapılan, ibrikdar, sakacı, süpürgeci, lokma hazırlama gibi mutfak ve temizlik işleriyle uğraştıkları ortaya çıkmaktadır. Bal'ın Isparta'da yaptığı araştırmada "Kadınlar cemde on iki hizmetten hangisini yerine getirirler?" sorusuna bir dede, "Görevli kadınlar olur. Erkânın, topluluğun durumuna göre, kimisi saki suyu dağıtır. Sofracı, süpürgeci, aşçı olabilir. Hangi hizmet eksikse onun vazifesini görebilir. Çerağ uyandıramaz, rehberlik (gözcülük), pervanelik yapamaz. Kadınlar erkan içindeki hizmetleri dedenin müsaadesiyle yerine getirirler."⁷⁵ şeklinde cevap vermektedir. Yaptığı araştırmada benzer sonuçlara ulaşan Yıldız, cemde bir kadının ibrikdarın yanında havlu ile herkesin elini kuruladığını, diğer kadınların yenilen yemeklerin hazırlanmasında ve sofranın kurulmasında görev aldıklarını, bunların dışında düvaz okuduklarını ve semaha çıktıklarını söylemektedir.⁷⁶

Son dönemlerde ise, özellikle 1990'ların başından itibaren Alevilik üzerine yazılan popüler olarak nitelendirilen eserlere bakıldığında, gerek sosyo-kültürel gerekse dinî hayatta kadın-erkek eşitliği ilkesinin vurgulanarak "kadın"ın ön plana çıkarıldığı gözlenmektedir. Nitekim, Zelyut, Alevi kadını şöyle anlatmaktadır: "Arap dünyasında kadın, sosyal hayattan ve çalışma hayatından dışlanırken, Alevilerde kadın erkeğin yanında yer alır; tarlada erkekle birlikte çalışır. Kadının erkekten ayrı bir yerde, peçe altında iş yapması olanaksızdır. Alevi erkeği ile kadını, bir arada bulunmanın felsefesini yaratmış ve adına da Alevilik demiştir. Burada kadını soyutlarsanız, geriye dinsel-töresel, kültürel ve sanatsal olarak bir şeyin kalmadığını görürsünüz. Alevilik felsefesi ve uygulaması içinden kadın ögesini çıkardığınızda, bu

⁷⁵ Bal, Hüseyin, *Sosyolojik Açıdan Alevi-Sünni Farklılaşması ve Bütünleşmesi*, Ant Yay., İstanbul, 1997, 265.

⁷⁶ Yıldız, Harun, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Araştırma Yay., Ankara, 2004, 176.

sistemin yıkıldığını görürsünüz. Kadın-erkek eşitliği Aleviliğin temelinde vardır.”⁷⁷ Benzer şekilde Muharrem Naci Dede “Dünyanın hiç bir toplumunda, hiç bir inancında, hiç bir dininde, hiç bir hukuk sisteminde zamanda öncelik bakımından, Alevilikten önce kadına tam ve kamil anlamda özgürlük verilmemiştir. Bir iki yüz sene evvel kadınlar esir pazarında alınıp satılırken, Alevilikte bundan bin dört yüz sene evvel kadınlara hakkı olan değerleri verilmiş ve ziyadesiyle itibar olunmuştur. Bu değerlidir ki erkeklerle aynı eşit haklara sahip kılınmıştır...”⁷⁸ sözleriyle Alevi kadınına verilen değeri dile getirmiştir. Bu sözlerle kadın-erkek eşitliğinin ilk defa Alevilik tarafından benimsendiği ve bunun da Aleviliğin temelinde yer aldığı açıkça ortaya konulmaktadır.

Alevî-Bektaşî söylenceleri arasında Hz. Fatıma ve Kadıncık Ana'nın da önemli bir yeri vardır. Kaynaklarda bunlarla ilgili çeşitli anlatılara rastlamak mümkündür.⁷⁹ Yapılan alan araştırmasında Çakır Baba “...Fatma Anamız Peygamberlik nurunu devam ettirendir, onda hem Hz. Muhammed'in, hem de

⁷⁷ http://www.aksam.com.tr/2009/06/11/yazidizisi/anadolu_aleviligi/44/kadin_pecenin_ardinda_degil_erkegin_yaninda.html içi, 11.06.2009.

⁷⁸ Naci, “Alevilikte Kadının Yeri”, <http://gercekilim.com/kadin3.htm> 05.11.2009

⁷⁹ Bununla ilgili Alevi halk anlatısı şöyledir: Allah kainâtı yarattığında, daha kara parçaları yokken, yer ve gök su iken, kandilde bir nur parlar. Bu nurun içinde bir kadın gözüktür. Başında bir taç, iki kulağında iki küpe, belinde de bir kemer vardır. Cebrail Aleyhisselam, nur içinde kadını görünce hayrette kalır ve Hak'a niyazda bulunarak bunun kim olduğunu öğrenmek ister. Hak'tan ses gelir 'ey Cibril O, cennet hanımlarının seyyidesi Fatıma Zehra'dır.' Cebrail 'Ey Tanrım bu ne kadar güzelmış.' der bunun üzerine Tanrı 'Biz O'nu nur ala nurdan yarattık.' buyurur. Cebrail merakla Fatıma'nın başındakini sorar. Tanrı 'Basındaki taç, tac-ı Devlettir ki bu Resulümüz Muhammed Mustafa'dır.' Şeklinde cevap verir. Cibrail, belindeki sual sorar, Hak “ya Cibril belindeki de Kemer olup, Hz. Fatıma'nın helali olan Ali'dir.” Cebrail bu defa : 'Kulaklarındaki nedir?' der. Hak 'Hasan ve Hüseyin'dir ki bunlar cennetin efendileridir', diye cevap verir.” Bkz. Orhan, Muharrem Naci, “Alevilikte Kadının Yeri”, <http://gercekilim.com/kadin3.htm> 05.11.2009.

Hz. Ali'nin nuru birleşmektedir, öyleyse bu nuru sembolize eden kadının yeri bizde elbette çok önemlidir..."⁸⁰ diyerek kadınla ilgili görüşlerini Hz. Fatıma'yla ilişkilendirmektedir.

Alevî-Bektâşî kaynaklarında kadına verilen değer Hacı Bektaş Velî'ye ve ozanlara ait olduğu belirtilen söz ve dizelerle de temellendirilmektedir. Söz gelimi Hacı Bektaş Velî'nin "Kızlarınızı okutunuz, onlar geleceğin anneleridir."⁸¹, "Kadınları okutmayan milletler yükselemezler."⁸² "Erkek dişi sorulmaz muhabbetin dilinde / Hakk'ın yarattığı her şey yerli yerinde/Bizim nazarımızda kadın erkek farkı yok/ Noksanlıkla eksiklik senin görüşlerinde",⁸³ Naciye Bacı'nın " Bizi de halk eden Sübhan değil mi?/ Aslanın dişisi aslan değil mi?"⁸⁴ sözleri pek çok yerde karşımıza çıkmaktadır.

Alevî-Bektaşîlerin kadını öne çıkaran bu söylemlerine karşın bazı araştırmacılar pratiğin böyle olmadığına dikkat çekmektedir. Bu meyanda Uludağ, Bektaşilikte diğer tarikatlara nazaran kadınlara daha çok değer verildiği sıklıkla ifade edilmesine rağmen, bunun doğru olmadığını, Bektaşilikte tarikata giren bir kadının erkeklerden sonra meydana girdiğini ve onların arkasında oturduğunu, cem ayini icra edilirken de erkeklerin önde, kadınlar erkeklerin arkasında oturduğunu söylemektedir. Bunlara ilaveten, bir kadının Bektaşiliğe girebilmesi için kocasından veya velisinden izin alması veyahut iş göremez bir halde bulunması gerektiğini, Bektaşilerde kadının "derviş",

⁸⁰ Güngör, Özcan, 273.

⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aslan, Faik, *Hacı Bektâş-i Velî'nin Düşünce Dünyası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Ü. Sos. Bil. Ens, Sivas, 2007, 48.

⁸² Aslan, a.y.

⁸³ Özmen, İsmail, *Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, 1998, I, 51.

⁸⁴ Özmen, V, 581.

“baba” ve “dedebaba” olamadığını tarikat önderliğinin erkeklere özgü olduğunu ifade ederek, hakiki Bektaşilikte hiçbir şekilde kadın erkekle eşit olmadığını, dolayısıyla bu tarikatın diğer tarikatlardan farkının olmadığını belirtmektedir.⁸⁵ Benzer şekilde Varhoff, cemlerde cinsiyet ayrımını ön planda tutan bir iş bölümü ile kadının aşçı, sofracı ya da süpürgeci olarak görevlendirildiğini, ama asla zâkir ya da rehber olamadığını, dede vefat ettiğinde onun yerini bir kadının değil, erkeğin aldığını söylemektedir.⁸⁶ Taşgın da yaptığı alan araştırmasında inançlar itibariyle kadınlara önemli bir yer veren Aleviliğin, uygulamalarda bunu gösteremediğini tespit etmiştir. Taşgın’a göre, bütün ibadetlerde erkeklerle birlikte yer almasına karşın erkek ileride kadın geride yer alır. Bu durum Aleviliğin temel kurumlarında daha da ön plana çıkar. Örneğin Cem yapılırken sıralamadan musahip olmadaki sıralamaya kadar kadınlar erkeklerden sonra yer alır ve en önemli kurum olan dedelik için kadınlar asla dede postuna oturamazlar. Kadınlar dedelerden sonra bulunurlar.⁸⁷ Bunlara ilaveten Taşgın, Alevilerin inançlarda kadına ayrı bir yer verirken, ibadetlerde biraz daha az, kurumlarda ise iyice sınırlandığını, sosyal hayat içerisinde kadının yerini kırsal bölgelerin koşullarının belirlediğini ve kadının yerinin daha da daraldığını söylemektedir.⁸⁸

Yapılan eleştirilere karşılık Bahadır, Hacı Bektaş’tan sonra posta oturan Kadıncık Ana’yı ve Barkan’ın yayınladığı belgelerde

⁸⁵ Uludağ, Süleyman, *Suî Gözüyle Kadın*, İnsan Yay., İstanbul, 1998, 94-95.

⁸⁶ Varhoff, 257.

⁸⁷ Taşgın, Ahmet, *Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. Sos. Bil. Ens., Ankara, 2003, 103.

⁸⁸ Taşgın, 122.

post-nişin kadınları örnek göstererek⁸⁹, ibadette aşağı hizmet olarak vasıflandırılan aşçılık, süpürgecilik gibi hizmetlerin, on iki hizmetin bir parçası olduğunu ve on iki imamı temsil edip, bunlar arasında herhangi bir ayrımın söz konusu olmadığını söylemiştir.⁹⁰ Ancak yakın tarihlerde, Alevi toplumu bu noktadaki eksikliklerini fark etmelerinden olsa gerek, kadınların cem yürütebilmeleri yani tarihi geleneklerini günümüzde de yaşatabilmek amacıyla çeşitli faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. Söz gelimi Şah Kulu Vakfı, kadın dede yetiştirmeyi planlamış ve bunun için Ocak 2004'te "Alevilik Eğitim Kursu" açarak, bu kursta kadınlara ağırlık vermiştir.⁹¹

Diğer taraftan Almanya'da Lüdenscheid Derneği'nde 2006'da Muharrem ayında cem törenini yönetmekte olan Birgül Ana adındaki ana-bacının "kadının cem tutamayacağı" gerekçesiyle görevinin iptal edilmesi yeni bir tartışmayı da başlatmıştır. Kadının cem yönetmesinin ahlâki bazı sakıncalarını dile getiren Bektaşî Babası Şakir Keçeli, ceme katılanların, cemi yöneten mürşidin önce sağ dizine, sonra sol dizine, ardından eline ve kalbinin üzerine niyaz ettiklerini, kadının bu uzuvlarına niyaz etmenin, ahlâka aykırı olduğunu, dolayısıyla İslam'ın ve ahlâkın temel kurallarına aykırı bir Alevilik-Bektaşilikten söz edilemeyeceğini ifade ederken; Zülfikar Yalçınkaya, tarihteki örnekleri göstererek, kadının cemi yönetmesinin hiçbir sakıncasının olmayacağını söylemiştir.⁹² Fakat bu ve benzeri olaylar aynı zamanda Aleviler arasında teorinin pratikle ne kadar uyduğu noktasında bir sorgulamaya diğer bir ifadeyle öz eleştiri

⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Barkan, Ö. Lütfi, "Kolonizatör Türk Dervişleri", VD, c.II, Ankara, 1942.

⁹⁰ Bahadır, 128.

⁹¹ Sağlam, 89-90.

⁹² <http://www.webhatti.com/wh-haber-bulteni/25796-kadinlar-cem-tutamaz-polemigi.html>, 16.01.2008.

yapmalarına neden olmuştur. Nitekim bu noktada Alevi-Bektaşî Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı Hüsniye Takmaz'ın sözleri oldukça anlamlıdır: "...Alevi-Bektaşî toplumunda kadın bugün hak ettiği yerde değildir. Toplumlar yaşadıkları ülkenin sosyal, siyasal ve kültürel yapısından ayrı düşünülemez. Alevi erkeği de kadını da toplumumuzdaki yanlış uygulamalardan etkilenmişlerdir. Alevi kadının bugün gerçekten yaşaması gerektiği gibi yaşamadığını çok daha iyi yerlerde olması gerektiğini bilmekteyiz. Eğer kırklar meclisinde 17 kadında temsil ediliyorsa bugün gelebileceği yer şu an bulunduğu nokta olmamalıydı. Eğer bugün Aleviler hala kadın cem yaptırabilir mi? diye tartışıyorlarsa bizim için büyük bir kayıp olduğunu düşünüyoruz. Aslında, Hacı Bektaş Veli'nin yani Anadolu Aleviliğinin başlangıcında kadına verilen değer çok daha iyi konumdaydı. Osmanlı'ya rağmen dergâhlarda görev yapan Anabacılarımız, zakirlik yapan bacılarımızı görmekteyiz. Şu an cem yürüten kadın dedemiz bildiğim kadarıyla bir tanedir. Denizli'nin Saray ilçesine bağlı Uyanık köyünde Sultan Anadır. Oysa Cumhuriyet'in kazanımlarıyla birlikte kadının şu an bulunduğu statü çok daha iyi olmalıydı. Bizim kadına yönelik her türlü ayrımcılığa karşı kesinlikle mücadele etmemiz gerekir. Alevisî-Sünnisî bunu birlikte başarmalıyız, ülkemiz ve dünyanın buna ihtiyacı var."⁹³

Alevî ve Bektaşîler arasındaki kadınların cem yürütüp yürütememesiyle ilgili tartışmalar söylemlerindeki kadın-erkek eşitliği dengesine gölge düşürmekte ise de bu tartışmalarla birlikte kendi içlerinde öz eleştiride bulunmalarının ve özellikle Şahkulu dergâhında başlatılan Alevi kadın eğitimi çabalarının olumlu yönde gelişmeler olduğu söylenebilir.

⁹³ Takmaz, Hüsniye, Alevi Bektaşî Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı'nın sözü. Bkz. Sağlam, 88.

Alevî-Bektaşî güncel kaynaklarına “kadın” açısından bakıldığında dikkati çeken bir başka nokta Alevî ve Bektaşî kadının Sünnî gruplarla kıyaslanması ve bu kıyaslama üzerinde kendilerinin gerek sosyal hayatta gerekse dini hayatta kadın hakları ve özgürlükleri anlamında herhangi bir problemlerinin olmadığı vurgulanmasıdır. Sözgelimi, Bozkurt’un “Alevileri Sünnilerden ayıran en belirgin özellik, karşıt cins özellikleridir. Alevilerde kadın erkek ilişkileri daha rahattır. Kadın erkek arasında kaç-göç bulunmaz. Kadın peçe altına girmez.”⁹⁴ sözleri konuyla ilgili bir örnektir. Benzer eleştiriler “evlilik” ve “boşanma” kurumu üzerinde de devam etmektedir. Noyan’ın konuyla ilgili görüşleri şöyledir: “Araplar, ilk çocukları kız olursa, diri diri kuma gömerlerdi... Hazret-i Muhammed, bu kötü geleneğe şiddetle karşı koydu. Kadına oldukça elverişli koşullarla haklar tanınmasına rağmen Müslümanlık onu yine de erkekle bir saymadı. Hepsine eşit işlem şartıyla bir erkeğe dört kadın; miras konusunda ve yargıç önünde tanıklık ederken kadına erkeğin yarısı kadar hak verdi.”⁹⁵ “Hanefî mezhebi talak hakkını yalnız erkeğe tanır, kadına bu hakkı vermez. Ondan başka sünnî mezheplerde kadına da bu hak verilmiştir.”⁹⁶ Aynı şekilde Şener,⁹⁷ Zelyut,⁹⁸ Kaya⁹⁹ ve Kocadağ¹⁰⁰ Noyan’ın görüşlerini destekler

⁹⁴ Bozkurt, Fuat, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yay., İstanbul, 1993, 108.

⁹⁵ Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, 107.

⁹⁶ Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, 130. Yukarıda ifade edildiği gibi Hanefî mezhebinde boşanma hakkı sadece erkeğe has, sınırsız bir hak değildir. Kadın da boşanma hakkına sahiptir. Bkz. Dalgın, Nihat, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*, Etüt Yay., Samsun, 1999, 160 vd.

⁹⁷ Şener, Cemal, *Alevilik Olayı Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi*, Etik Yay., İstanbul, 2004, 166.

⁹⁸ Zelyut, 60.

⁹⁹ Kaya, *Alevî-Bektaşî Erkânı, Evrâd’ı ve Edebiyatı*, 484.

¹⁰⁰ Kocadağ, Burhan, *Alevî-Bektaşî Tarihi*, Can Yay., İstanbul, 1998, 290.

mahiyette fikre sahiptir. Sözü edilen bu kişiler, sözlerinde Sünni gelenekte bir erkeğin “Boş ol” denilince eşini rahatlıkla boşayabilirken, Alevilikte böyle bir anlayışın olmadığını vurgulamaktadırlar.

Tarihsel perspektiften bakıldığında ise Aleviler tarafından vurgulanan kadınla ilgili görüşlerin siyasal arka planının olduğunu ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Zira XVI. yy.’da Osmanlı İmparatorluğuna karşı gerçekleştirdikleri ayaklanmalar sonucunda marjinalleşen Aleviler, bundan sonra devlete karşı pasif bir muhalefetle yetinmek zorunda kalmışlar, İttihat ve Terakki hareketinden itibaren Osmanlı Devletinde Batılaşmacı gruplarla ittifak kurma ihtiyacı duymuşlardır. Bu birliktelik Alevileri -yukarıda dile getirdiğimiz-modern söylemlere sürüklemiştir.¹⁰¹ Çamuroğlu’nun ifadesiyle günümüzde Alevî yazarların sık sık çağdaşlıktan ve Aleviliğin çağa uyum özelliğinden sıkça bahsetmelerine rağmen bu kavramlar, içeriklerinin pek fazla tanımlanmadan ve düşünülmeyen söylenen, geleneksel bir yapıya sahip ve hiçbir zaman çağdaş olamayacak Aleviliğe sonradan ithal edilmiştir.¹⁰² Neticede zamanla Aleviler tarafından benimsenen “çağdaş olma” düşüncesi, kimin çağdaş olmadığı sorusunu da gündeme getirmiş ve bunun cevabı “Sünnilik” olmuştur.¹⁰³ Kadınla ilgili Sünnilik üzerinden yapılan kıyaslamaların da temel sebeplerinden birinin bu olduğu kanaatindeyiz. Zira Taşgîn’a göre de yakın dönemde modern söylemlere sahip çıkarak yeni yapılanma içerisinde kendisine meşru bir yer aramaya çalışan Aleviler geleneksel

¹⁰¹ Subaşı, Necdet, *Alevi Modernleşmesi*, Kitâbiyat, Ankara, 2005, 26-27.

¹⁰² Ayrıntılı bilgi için Bkz. Çamuroğlu, Reha, *Değişen Koşullarda Alevilik*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2000, 65-70.

¹⁰³ Uçar, Metin, *Enformel Dayanışma Ağları: Çorum Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, 229.

yapılarıyla çatışır hale gelmişler ve çatışma sonucunda geleneksel yapıyı görmezden gelmelerinin yanında reddetmişlerdir. Bu durum özellikle kadın konusunda açıkça ortaya çıkmıştır. Zira Anadolu kırsalında yaşayan Alevilerin kadın-erkek ilişkilerindeki tutumları Sünnilerle aynıyken, modernleşme sürecinden sonra Aleviler, yeniden inşa ettikleri Alevilik öğretisi içerisinde kadına verilen önemi ön plana çekmişler. Ancak hayali olarak inşa edilen Alevilik tiplmesi sosyal gerçeklikle ilişkili olarak gerçekleştirilememiştir.¹⁰⁴

Çakır ise Alevilerin son dönemlerde İslamcı hareketlere karşı örgütlendiklerini ifade etmektedir. Ancak kadınla ilgili görüşleri açısından her iki hareketteki benzerlikleri şu sözleriyle dile getirmektedir: “Her iki hareketin en büyük benzerliklerinden biri de erkek egemen yapılar olmasıdır. Sünnî İslamcılar, öğretilde kadınlara nasıl haklar tanıdıklarını tartışmaktan kaçınıyor, buna karşın onları toplumsallaştırdıklarını söylüyor ve bununla övünüyorlar. Alevi İslamcılar ise öğretilde kadınlara ne derece geniş haklar tanındığını bıkıp usanmadan anlatıp duruyorlar, ancak onlar da Alevi kadının toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik hayatta neden bu kadar pasif olduğuna asla değinmiyorlar. Örneğin ortalıktaki “Alevi aydınların” bir tanesi bile kadın değil.”¹⁰⁵

Neticede son dönemlerde Sünnî kadına karşı yapılan Alevi kadın tanımlamaları, onların kadınlarla ilgili herhangi bir problemlerinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim tarihi açıdan incelendiğinde her iki toplumda da kadınların, -aralarında

¹⁰⁴ Taşğın, 103.

¹⁰⁵ Çakır, Rusen, “Politik “Alevilik” ile Politik “Sünnilik”: Benzerlikler ve Zıtlıklar”, *Alevi Kimliği*, Der. Tord Olsson, Elisabeth Özdalga ve Catharina Raudvere, Çev. Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, 82.

inançsal bir takım farklar olmasına rağmen- Türk kadınının niteliklerini taşıdığı ancak ataerkil, erkek egemen toplumlarda görülen bir takım sorunlarla karşılaşmakta olduğu göz ardı edilemeyecek bir gerçektir.

Sonuç

Yapılan araştırmanın sonucunda Alevi-Bektaşî toplumların kadınla ilgili kabullerinde eski Türk geleneklerini devam ettirdikleri görülmektedir. “Ana”, “bacı” vb. nitelendirmelerle kadınların, gerek aile içerisinde, gerekse sosyal hayatta erkeklerle birlikte hareket ettikleri bilinmektedir. Tek evliliğin yaygın olduğu bu gelenekte birden fazla kadınla evlenen erkeklerin veya eşlerinden boşananların düşkün kabul edilip toplumdan dışlanmayla cezalandırılması onların konuyla ilgili hassasiyetlerini göstermesi bakımından önemli bir husus olarak kabul edilebilir.

Dinî açıdan ise kadınların eski Türk geleneklerini devam ettirerek, cemlere erkeklerle birlikte katılmaları farklı gruplar tarafından gayr-i ahlâkilikle suçlanmalarına neden olmuştur. Esasen temelinde tarihte yaşanan acı tecrübelerin olduğu bu tür iftiraların gerçekte bir ilgisi yoktur. Ancak bu sebeplerin toplum tarafından bilinmesi ve karşılıklı ön yargıların giderilmesi yapılacak bilimsel çalışmalarla gerçekleştirilebilecektir. Diğer taraftan Alevi ve Bektaşî kaynaklarında geçmişte dervişlik makamına ulaşarak mürid yetiştiren zaviye sahibi kadınların varlığı sabit olmakla birlikte son dönemlerde yapılan alan çalışmalarında Alevi ve Bektaşî kadınların cem ayinlerinde geleneksel olarak Türk toplumunda kadınlar tarafından yapılan, ibrikdâr, sakacı, süpürgeci, lokma hazırlama gibi mutfak işleriyle uğraştıkları tespit edilmiştir. Bu durum ise inançla ilgili olmaktan çok sosyal hayatla ilgili bir durumdur. Kezâ yukarıda da söylenildiği üzere ataerkil ve erkek egemen bir toplumda kadınların halen daha bazı konularda sıkıntı yaşadıkları bir

vakıadır. Yaşanan bu sıkıntılar Alevi/Bektaşî kadınıyla ilgili modern söylemlerin pratikle birebir örtüşmediğini de göstermektedir. Nitekim, kadının cem yürütüp yürütemeyeceği hakkında yapılan tartışmalar ya da kadınların biatlarının alınırken eşlerinden ya da velilerinden izin alınmasının şart koşulması kadın-erkek eşitliği bağlamında değerlendirilmesi gereken konulardır. Bu çerçevede Sünnilik üzerinden yapılan kadın söylemlerinin de kadın konusunda sıkıntılarının olmadığı anlamına gelmemekte daha da önemlisi beraberinde pek çok eleştiriye neden olduğu, temelinde ise tarihî ve siyâsi sebeplerin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Alevî-Bektaşî kaynaklarında rastladığımız diğer Müslümanlara yönelik, bir erkeğin dört kadınla evlenebilmesi; erkeğin “boş ol” sözüyle eşini boşayabilmesi, şahitlik ve mirasta kadına erkeğin yarı hakkı verilmesi vb. konularda yapılan eleştiriler ise, muhtemelen İslâm’ın temel kaynaklarıyla ilgili anlayış farklılıklarından veya örfle İslâm’ın birbirine karıştırılmasıyla ortaya çıkan uygulamalardan ileri gelmektedir.

KAYNAKÇA

a. Yazılı Eserler

“Alevilik Bildirgesi” *Cumhuriyet*, 15 Mayıs, 1990.

ALTINAY, Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda Osmanlı Devrinde Rafizîlik ve Bektaşîlik*, İstanbul, 1932.

ASLAN, Faik, *Hacı Bektâş-i Velî’nin Düşünce Dünyası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Ü. Sos. Bil. Ens, Sivas, 2007.

ÂŞIKPAŞAZÂDE, Âşık Paşazade Tarihi, Tr. Nihal Atsız, Kültür ve Tüizm Bakanlığı Yay., İstanbul, 1985.

BAHADIR, İbrahim, *Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler*, Su Yay., İstanbul, 2005.

- BAL, Hüseyin, *Sosyolojik Açıdan Alevi-Sünni Farklılaşması ve Bütünleşmesi*, Ant Yay., İstanbul, 1997.
- BARDAKÇI, Cemal, *Alevilik-Ahilik-Bektaşilik*, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O., Ankara, 1950.
- BARDAKÇI, Mehmet Necmettin, “Bir Tasavvuf Mektebi Olarak Bektaşilik”, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2005.
- BARKAN, Ö. Lütfi, “Kolonizatör Türk Dervişleri”, *VD*, c.II, Ankara, 1942.
- BAYRAM, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı’nın Kuruluşu*, Damla Matbaacılık, Konya, 1991.
- _____, *Bâcıyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı)*, Gümüş Matbaası, Konya, 1987.
- BİNYAZAR, Adnan, *Dede Korkut*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1996.
- BOZKURT, Fuat, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yay., Ankara, 1993.
- _____, *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2000.
- ÇAKIR, Rusen, “Politik “Alevilik” ile Politik “Sünnilik”: Benzerlikler ve Zıtlıklar”, *Alevi Kimliği*, Der. Tord Olsson, Elisabeth Özdalga ve Catharina Raudvere, Çev. Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun,; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- ÇAMUROĞLU, Reha, *Değişen Koşullarda Alevilik*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2000.
- ÇATLI, Gökçen, *İstanbul ve Nevşehir’de Alevi-Sünnî Evliliğinin Antropolojik Açıdan İncelenmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Ü. Sos. Bil. Ens., İstanbul, 2008.
- DALGIN, Nihat, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*, Etüt Yay., Samsun, 1999.

- DOĞRAMACI, Emel, *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadın*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1993.
- EKAL, Berna, *Through Differences and Commonalities: Women's Experiences of Being Alevi*, Basılmamış Yüksek L. Tezi, Boğaziçi Ü. Sos. Bil. Ens., İstanbul, 2006.
- ERGİN, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1996.
- ERÖZ, Mehmet, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- ERSEVEN, Cem, *Aleviler'de Semah*, Ekin Yayınları, Ankara, 1990
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki, *Alevilik-Sünnilik -İslam Düşüncesi*, Der Yayınları, İstanbul, 1989.
- _____, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, Der Yay., İstanbul, 1990.
- GÖKALP, Ziya, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Sad. Yalçın Toker, İstanbul, 1995.
- GÖKSEL, Burhan, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- GÜNGÖR, Özcan, *Günümüz Alevi/Bektaş Kimliğine Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Beypazarı/Karaşar Yöresi Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sos. Bil. Ens. Ankara, 2007.
- HACI BEKTAŞ VELİ, *Besmele Tefsiri*, Haz: Rüştü Şardağ, Ankara, 1969.
- _____, Makâlât, Haz. Esad Çoşan, Sadeleştiren Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı Milli Küt. Bas., Ankara, 1996.
- _____, Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli "Velâyet-nâme", Haz., Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1990.
- İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, Haz. Adil Ali Atalay, Can Yay., İstanbul, 1993.
- KAPLAN, Ayten, "Tahtacılarda Aile ve Akrabalık Kurumu", *Alevilik*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

- KÂTİP ÇELEBİ, *Mîzânü'l-Hakk fî İhtiyârî'l-Ahak*, MEB. Yay., İstanbul, 1993.
- KAYA, Haydar, *Alevi-Bektaşî Erkânı, Evrâd'ı ve Edebiyatı*, Engin Yay., İstanbul, 1993.
- _____, *Alevilik Kuralları*, Engin Yay., İstanbul, 1995.
- KOCADAĞ, Burhan, *Alevi-Bektaşî Tarihi*, Can Yay., İstanbul, 1998.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatı'nda ilk Mutasavvıflar*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1966.
- KÜÇÜK, Hülya, "Tasavvufta Kadın" *S.Ü.İ.F.D.*, sayı:7, Konya, 1997.
- NOYAN, Bedri, *Bektaşîlik Alevilik Nedir?*, Ant/Can Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1995.
- ÖZ, Mustafa, "Ali Evlâdı", *DİA*, c.II, İstanbul, 1989.
- ÖZMEN, İsmail, *Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Türk Tarih Kurumu Bas., V, Ankara, 1998.
- SAĞ, Vahap, "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk" *Cumhuriyet Ü. İ.İ.B.F.D.*, c.II, sayı:1.
- SAĞLAM, Hülya Şenkul, *Alevi-Bektaşî Kültüründe Kadın*, Fatih Ü. Sos. Bil. Ens., İstanbul, 2007.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet, *Anadolu Aleviliğinin Tarihî Arka Planı (XI-XII. Asırlar)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003.
- SAVAŞ, Saim, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, Vadi Yay., Ankara, 2002.
- SUBAŞI, Necdet, *Alevi Modernleşmesi*, Kitâbiyat, Ankara, 2005.
- ŞENER, Cemal, *Alevilik Olayı Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi*, Etik Yay., İstanbul, 2004.
- TAŞĞIN, Ahmet, *Diyarbakır ve Çevresindeki Türkmen Alevilerinde Dini Hayat*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. Sos. Bil. Ens., Ankara, 2003.

- TEMREN, Belkıs, “Bektaşî ve Alevi Kültüründe Kadın”, *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, 22-24 Ekim, 1998.
- TURAN, Osman, *Türk Cihân Hakîmiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul Mat., İstanbul, 1969.
- UÇAR, Metin, *Enformel Dayanışma Ağları: Çorum Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- UÇAR, Ramazan, *Sosyolojik Açıdan Alevilik-Bektâşîlik (Abdal Musa Tekkesi Üzerine Bir Araştırma)*, Aziz Andaç Yay., Ankara, 2006.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Suî Gözüyle Kadın*, İnsan Yay., İstanbul, 1998.
- ÜÇER, Cenksu, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2005.
- VARHOFF, Karin, “Söylemde ve Hayatta Alevi Kadına Kısa Bir Bakış”, *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşîler Nusayriler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999.
- YILDIZ, Harun, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Araştırma Yay., Ankara, 2004.
- Yol ve Sürekler (Erkanname)*, Cem Vakfı Cep Kitapları Dizisi:3, t.y.
- ZELYUT, Rıza, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Yön Yay. İstanbul, 1992.

b. Web Siteleri ve Kişiler

- AKTAŞ, Ali, “Kırsal Kesimdeki Değişme Sürecinde Alevi Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler”, http://www.alevibektasi.org/ali_aktas1.htm, 14.12.2009.
- BAHADIR, İbrahim, <http://www.haberciler.com/>, 14.05.2007.
- ÇAVUŞ, Hüsnü, <http://www.birliktedusunelim.com/Yazarlar/Husnu%20Cavus/ALEVILERveKADIN.htm>

GÜNŞEN, Ahmet, “Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektâşilik Erkan ve Deyimlerine Bir Bakış”,
<http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi4/gunsenahmet.pdf>, 14.12.2009.

HASAN ALİ İÇLİ DEDE, “Alevilikte Kirvelik İkrarı”,<http://www.webhatti.com/wh-haber-bulteni/25796-kadinlar-cem-tutamaz-polemigi.html>,
16.01.2008.

http://www.aksam.com.tr/2009/06/11/yazidizisi/anadolu_aleviligi/44/kadin_pecenin_ardinda_degil_erkegin_yaninda.html içi,
11.06.2009.

<http://www.aleviakademisi.de/site/content/view/119/>,
16.01.2008.

ORHAN, Muharrem Naci, “Alevilikte Kadının Yeri”,
<http://gercekilim.com/kadin3.htm> 05.11.2009.

TAKMAZ, Hüsniye, Alevi Bektasi Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı.

UYANIK, Zeki, “Alevilik, Aleviler, Kadın”,
www.hbektas.gazi.edu.tr/portal/html/modules.php?name=News&file=article&sid=524, 16. 01. 2008.